

ОДНОС НАУКЕ, РЕЛИГИЈЕ И ДРУШТВА ИЗ УГЛА БИОЛОГИЈЕ

Алексеј Тарасјев*

Институт за биолошка истраживања, Београд

Резиме: У овој дискусији је истакнуто да су многа погрешна схватања и претпостављени конфликти између биологије и религије у прошлости били углавном сукоби међу различитим приступима у теоријском домену. На примеру основа синтетичке теорије еволуције (Фишер, Рајт, Добжански) илустровано је како научници различитих уверења могу да се сложе у научним стварима. Овај случај је такође добра илустрација доминирајућег гледишта међу савременим биолозима да наука и религија представљају непреклапајућа подручја – НОМА приступ С. Ј. Голда. Такође је истакнуто да сукоби настају када се ова подручја преклопе – у случају тзв. „научног” креационизма, еугенике, или погрешног коришћења биологије у атеизацији за време комунистичких режима. Коначно, истакнуто је да би у дијалогу између науке и религије, попут овог, требало избегавати приказе, благо говорећи, научно „неортодоксних” гледишта и оставити их компетентним научним друштвима, да се избегне погрешна импресија да религија може коезистирати само са таквим псеудонаучним гледиштима.

Кључне речи: биологија, религија, НОМА приступ непреклапајућих подручја, модус за дијалог.

RELATIONSHIP BETWEEN SCIENCE, RELIGION AND SOCIETY FROM THE BIOLOGICAL VIEWPOINT

Abstract: In this discussion I emphasized that many misunderstandings and supposed conflicts between biology and religion were, historically, mostly conflicts among various approaches in theological thought. On the synthetic theory of evolution founders example (Fisher, Haldane, Wright and Dobzhansky) I illustrate that scientists with very diverse worldviews can agree on scientific matters. That case also serves as good illustration of prevailing position among contemporary biologists that science and religion represent *non overlapping magisterias* - NOMA conception of S.J. Gould. I also highlight that clashes occurred when this border was crossed - in cases of so-called „scientific” creationism, eugenics, or misuse of biology in atezation during the communist regime. Finally, I point out that in dialogue between science and religion, such as this one, we should avoid treatises of, mildly speaking, scientifically „unortodox” views and leave them to competent scientific communities, in order to avoid false impression that religion can co-exist only with such, arguably pseudoscientific, views.

Keywords: biology, religion, NOMA conception of nonoverlapping magisterias, modus for dialogue.

Када говоримо о односу науке, религије и друштва из угла појединих наука, ту свакако посебно место припада биологији. Ако ни због чега другог, онда због тога што у „збирци сувишних увреда” (да позајмим тај термин од професора Шушњића [1]) биологији припада велик број „поглавља” те збирке, од којих су многа и предимензионирана. Да погледамо, на пример, период формирања биологије као теоријски засноване, такозване „тврде” науке – за шта највећа заслуга без сумње припада Чарлсу Дарвину. Из тог периода имамо доста информација о полемикама, па чак и сукобима, између заступника Дарвинове теорије и

* e-mail: tarasjev@ibiss.bg.ac.yu

представника Англиканске цркве - државне цркве у Дарвиновој домовини. Интерпретација тих сукоба понекад поприма и митске размере, као што је то, рецимо, случај са полемиком између Томаса Хенрија Хакслија, „Дарвиновог булдога” како су га звали, и бискупа Семјуела Вилберфорса која је одржана 1860. у Оксфорду [2]. Оно што се мање зна, ређе спомиње, па често и заборавља је, рецимо, податак да су у то време скоро сви професори на Оксфорду и Кембриџу били заређени свештеници Англиканске цркве [3] - па је и сва подршка која је Дарвину стизала од колега са тих институција била такође подршка дела клира Англиканске цркве. Стога је све те полемике, уместо као сукоб науке и религије, логичније посматрати као нормалну научну полемику коју свака нова теорија изазива са једне стране, али и као полемику у оквиру Цркве о значају те теорије и њеним евентуалним репрекусијама на црквено учење са друге стране. То важи и за много тога што је у XIX веку речено о Дарвиновој теорији од стране представника Католичке цркве, где се све то може сагледати и као полемика између конзервативне и либералне струје у самој католичкој теологији тог периода [4]. Што се православља тиче, да поменем Богословски речник који је, с благословом Руске православне цркве, објављен почетком XX века а недавно је преведен и код нас [5]. У њему постоји одредница „дарвинизам” која веома похвално говори о Чарлсу Дарвину, а на посредан начин и о ауторима тог речника.

Нас овде, наравно, много више од стања у XIX занима стање у XXI веку. Па да погледамо како стоје ствари у области која данас представља интегративни фактор целе савремене биологије - у еволуционој биологији и у њој данас важећој тзв. синтетичкој теорији еволуције - назив синтетичка потиче од тога што је, двадесетих година прошлог века, настала синтезом Дарвинове теорије и генетике [6]. Да погледамо који су то људи учествовали у формирању те теорије. Роналд Фишер је, на пример, био англиканац - чак је понекад недељом у цркви држао проповеди [7]. Холдејн је био левичар [8] - једно време је био и у уређивачком одбору листа енглеске комунистичке партије. Био је, дакле, атеиста и марксиста - да се овом приликом не упуштамо у честе полемике међу марксистима ко то у ствари јесте а ко није. О погледу на свет Сјујела Рајта, трећег великог имена из ове области, тешко је нешто рећи јер се по овим питањима много ређе изјашњавао па га наводим да не би сте помислили да вршим некакву селекцију. Ипак бих поменуо још једног научника који је веома значајан за развој савремене еволуционе биологије - Теодосијуса Добжанског или, изворно, Теодосија Добржанског, који је из Совјетског Савеза емигрирао крајем двадесетих у Америку и који је био православлац [9-11].

Све ово може послужити као одлична илустрација става који данас заступа већина биолога, не сви али свакако већина, да су наука, па самим тим и биологија, непреклапајућа подручја, приступ који се често означава као НОМА приступ (од енглеског *non overlapping magisteria*) [12,13]. По овом схватању, с једне стране имамо биологију која је у научном објашњењу појава нужно *методолошки натуралистичка* тј. у том објашњавању се не позива на натприродно већ искључиво на природне механизме, што уопште не мора водити *онтолошком натурализму*, тј. ставу да је природа све што постоји [14]. С друге стране имамо област која се бави системом вредности, циљевима и смислом нашег постојања и која укључује велик број различитих погледа на свет, па тиме наравно и религију.

Поред података да су се научници који су имали сасвим различите погледе на свет слагали око научних питања не мењајући при томе своја убеђења, у корист НОМА приступа може говорити и чињеница да је већина, ако не и сви, проблеми који су постојали између биологије и религије били последица, да тако кажем, „упада на туђу територију” или, како је то рекао професор Биговић [15], покушаја да се од религије направи наука а од науке религија. Најпознатији пример упада на територију науке представља такозвани „научни” креационизам - доктрина фундаменталистичког крила америчког протестантизма која покушава да Књигу Постања користи као основни научни извор за све природне науке [16]. Они с једне стране покушавају да се представе као заступници свих верника чији је поглед на свет наводно угрожен од стране еволуционе биологије, док с друге стране покушавају да се представе и као настављачи дела великих имена из историје биологије који су заступали креационизам. Тај креационизам нпр. Линеа или Кивијеа је био научна теорија која је у њихово време била с разлогом важећа у биологији али је, такође с разлогом, одбачена након појаве Дарвинове теорије [16].

Међутим, постоје и упади на територију религије. Мада би се, наравно, могло полемисати да се ту не ради о науци већ о покушајима њене злоупотребе од стране заступника неких других погледа на свет, ипак се све то често чинило под плаштом науке, у име науке и заклањајући се иза науке. Свима нама су добро познати примери злоупотребе биологије у атеизацији становништва до којих је долазило код нас. Такође, добар пример упада на територију ситема вредности представља и еугеника - поушај „побољшања људске врсте научним средствима” који је у Америци служио као покриће за рестриктивну политику имиграције а довео је и до присилне стерилизације многих који су означавани као „слабоумни” [17]. Овоме је жесток отпор пружала Католичка црква, поред осталог и због тога што су се они који су означавани као недовољно квалитетни да би у већем броју били пуштани у Америку у великом проценту састојали из њених верника [17].

Каква је ситуација данас код нас? Па, можемо је оценити као ровиту. С једне стране, могу се срести рецидиви схватања да је религија нужно супротстављена биологији. С друге стране, мада већина православних теолога нема никаквих проблема са прихватањем еволуционе биологије (види нпр. [18]), постоје и званична црквена издања која садрже скоро од речи до речи преписане ставове тзв. „научних” креациониста (као нпр. [19]). Стога нам је дијалог између науке и религије, па и у форми оваквих семинара и округлих столова, преко потребан. Овакви скупови носе, међутим и одређене ризике. Мислим да би се на њима пре свега морали држати оног што је важеће у струкама којима се бавимо а све што би могло бити спорно оставимо за стручне скупове. При томе мислим и на оно што је на овом скупу речено о наводном „научном” проучавању утицаја молитве [20]. Уколико говоримо о аутосугестији, „плацебо” ефекту, или благотворном дејству пријатељског непосредног окружења - ту нема ништа спорно. Али ако говоримо о молитви у сакралном смислу, о „дијалогу између човека и Бога”, онда је покушај да се то „ухвати” у епрувету или неку статистичку методу неприхватљив. Жао ми што професор Биговић тренутно није ту, јер мислим да је то крајње неприхватљиво и са богословског становишта. Ако, међутим, говоримо о неком облику утицаја путем „биоенергије”, онда то у принципу може бити проучавано од стране науке, али то у сваком случају није тренутно важеће схватање. Оно је, у случају молитве и са методолошке тачке крајње спорно. Помињали сте, на пример, Голтона. Он је

велико име у историји генетике, али он је био и типичан викторијанац. Његово гесло је било „ако можеш бројати - број” и он је стварно све што је могао бројао и мерио. То је у неким областима довело до значајних открића (у генетици, метеорологији, испитивањима отисака прстију) али је често бивало и крајње бизарно. Такво је било прављење „мапе лепоте Енглеске” (све са изохипсама) на основу броја лепих жена које путујући по њој срео, или мерење, са пристојне и тачно прорачунате удаљености, „карактеристичних обима” афричких жена које су долазиле на изворе. У ову другу групу спада свакако и Голтоново проучавање „ефикасности молитве” [21]. За методолошки коректну анализу ви би сте морали бити сигурни да ли се неко стварно моли или не, што наравно не можете знати, а такође би у контролоној групи морали имати оне који би се иначе молили за своје болесне ближње, али који то ради експеримента не би чинили, што је, бар из мог угла, етички неприхватљиво. А против заговарања разних, благо речено „неортодоксних”, хипотеза на оваквим скуповима постоји и један крајње практичан разлог. Може се, наима, стећи погрешан утисак да религија може бити компатибилна само са таквим приступима, што не само да није тачно већ је и у супротности са основним циљем оваквих скупова.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ђ. Шушњић, Збирка сувишних увреда (Наука-Религија-Друштво, Семинар, 2002)
- [2] M. Ruse, Can a Darwinian Be a Christian? Relationship Between Science and Religion (Cambridge Univ. Press, 2000), pp. 1-5
- [3] M. Ruse, Darwinian Revolution: Science Red in Tooth and Claw, 2nd ed. (Univ. Chicago Press, 1999), p. 20
- [4] S.J Gould, Rock of the Ages: Science and Religion in Fullness of Life (Ballantine Books, 2002), pp.106-108
- [5] Велики православни богословски енциклопедијски речник (Нови Сад, Православна реч, 2001)
- [6] D. Futuyma, Evolutionary Biology, 3rd ed. (Sinauer Assoc., 1997)
- [7] M. Ruse, Can a Darwinian Be a Christian? Relationship Between Science and Religion (Cambridge Univ. Press, 2000), p 9.
- [8] Segerstrale, Defenders of the Truth: The Battle for Science in the Sociobiology Debate and Beyond (Oxford Univ. Press, 2001), p. 206
- [9] M. Ruse, Can a Darwinian Be a Christian? Relationship Between Science and Religion (Cambridge Univ. Press, 2000), p. 9
- [10] M. Ruse, Mystery of Mysteries: Is Evolution a Social Construction? (Harvard Univ. Press, 2001), Ch. 5.
- [11] Л. Милин, Научно оправдање религије. Постанак света и човека, Књига IV (СПЦ, 1985), стр. 227
- [12] S.J Gould, Nonoverlapping Magisteria, Natural History 106 (1997), pp. 16-24
- [13] S.J Gould, Rock of the Ages: Science and religion in Fullness of Life (Ballantine Books, 1999)
- [14] R.T. Pennock, Tower of Babel (MIT, 1999), pp. 189-194
- [15] Р Биговић, Хришћанство и наука (Наука-Религија-Друштво, Семинар и Округли сто, 2002)
- [16] А. Тарасјев, Биологија и креационизам (Сигнатуре, 1998)
- [17] D.J. Kevles, In the Name of Eugenics (Harvard Univ. Press, 1995)

- [18] Л. Милин, Научно оправдање религије. Постанак света и човека, Књига IV (СПЦ, 1985), стр.242
- [19] Т. Сељски, Православни поглед на свет и савремена наука (Светигора, 2000)
- [20] С. Миленковић, Молитва између религије и науке (Наука-Религија-Друштво, Семинар, 2002)
- [21] D.J. Kevles, In the Name of Eugenics (Harvard Univ. Press, 1995), p. 11